

*Єлізавета Драпач,
студентка 5 курсу магістратури
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДІЯЛЬНІСТЬ В4 В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ПРАВИХ ПОПУЛІСТІВ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Сьогодні Вишеградська четвірка є потужним регіональним утворенням у межах ЄС, яка конструктивно впливає на процес європейської інтеграції. Але чи будуть країни-члени і надалі діяти в інтересах групи, чи почнуть вести свою незалежну політику? Це питання розглядається в статті, враховуючи нещодавні події в Центрально-Східній Європі.

***Ключові слова:** Вишеградська четвірка, політична нестабільність, ЄС, вибори, популізм, Україна.*

Today, the Visegrad Four is a powerful regional entity within the EU, which has a constructive impact on the process of European integration. But will the member countries continue to act in the interests of the group, or will they begin to provide their independent policy? This issue is described in the article, taking into account recent events in Central and Eastern Europe.

***Key words:** Visegrad Four, political instability, EU, elections, populism, Ukraine.*

Через різні рівні економічного розвитку та політичну нестабільність кожної з країн-учасниць дедалі складніше говорити про V4 як про єдиний блок, яким він задумувався на своєму початку. Розберемось в політиці цих країн як у спільному блоці Вишеградської четвірки, і як окремих гравців міжнародної арени [4].

Серед небагатьох речей, на яких погляди чотирьох країн не розходяться, є: небажання національних урядів дотримуватися квот ЄС на розподіл

мігрантів у Європі, блокування «Північного потоку-2» та співпраця в рамках проектів «Тримор'я» та Intermarum [8].

Останні проекти стали надзвичайно актуальними для Польщі через нові фактори на геополітичній мапі, агресію Росії щодо України та новий виток бажання захисту державних кордонів. Після перемоги «Права та справедливості» 2015 року ідеї розвитку «Тримор'я» та Intermarum почали активно обговорюватися у східноєвропейському політикумі. Ідеї, які, втім, погано реалізуються на практиці через постійні суперечки країн-учасниць, зокрема конфлікт Качинського – Орбана, який лише погіршує той невеликий рівень співпраці, що реально існує хоча б у сферах інфраструктури та будівництва нових доріг [4].

Блокування проекту «Північний потік-2» могло б стати однією з точок перетину та співпраці для країн Вишеграда [8].

Але Чехія та Угорщина не висловлюють такої категоричної позиції щодо проекту, на відміну від Польщі та Словаччини. І коли був підписаний спільний договір щодо блокування проекту, то його підписували інші уряди, а яку позицію займе новообраний уряд Чеської Республіки після парламентських виборів, аналітикам спрогнозувати важко [7].

Оскільки чеська економіка дуже залежить від німецьких компаній-партнерів та інвесторів, це унеможлиблює співпрацю в рамках проекту «Тримор'я», який не передбачає участі Німеччини [8].

Чеська ж Республіка не лобюватиме цей проект, адже йти проти Німеччини для внутрішньої економіки надзвичайно не вигідно.

У той же час будь-яке сильне блокування «Північного потоку-2» з боку Вишеградської групи неможливе без залучення також і американської сторони [4].

Про це, зокрема, говорить колишній заступник міністра закордонних справ Польщі та член Європарламенту Павло Коваль: «По-перше, я вважаю, що в проекти на кшталт «Тримор'я» ми повинні також запросити й Україну. Далі, для блокування «Північного потоку-2» потрібна стратегія, а найкраща

стратегія — це мати стратегію. Чого немає зараз. Треба пояснити Європейській Комісії, чому країни Вишеграда проти «Північного потоку-2». Але Європейська Комісія слабка в боротьбі з національними урядами. Навіть якщо Польща проти, цього недостатньо, а позиція інших країн не така сильна, як польська. Слід залучати американців, республіканців і демократів на наш бік. Тоді блокування проекту реальне» [8].

Чехія

Політичний клімат Чеської Республіки почав змінюватися після 2015 року, й напередодні жовтневих парламентських виборів п'ять партій мали найбільше шансів пройти до парламенту: «АНО», Czech Social Democratic Party, партія чеського-японського бізнесмена Томіо Окамура — Freedom and direct democracy, ліберально-консервативна партія «TOP 09» та партія, головним електоратом якої є молоде й інформаційне покоління чехів — Czech Pirate party [1].

Очевидним лідером і переможцем від початку була партія «АНО» чеського бізнесмена, колишнього міністра фінансів, який був звинувачений у зловживанні державними грошима, перебуваючи на цій посаді, — Андрія Бабіша. Бізнесмен відомий своєю антиєвропейською позицією. Проте, як стверджують чеські журналісти, Андрій Бабіш змінює свою позицію настільки часто, що вони просто не встигають за потоком його думок [8].

Ліберальні чеські медіа говорять про Бабіша як про матеріальну людину, зорієнтовану лише на гроші та на отримання прибутку від усього, чого тільки можна усередині самої Чехії, і від європейських дотацій, зокрема «Головна особливість Андрія Бабіша в тому, що ним керують гроші, у той час як Орбан і Качинський керуються ідеологією. Він скептичний щодо санкцій відносно Росії, тому що чеські компанії втрачають прибуток через них», — пише журналістка чеського видання Respekt Катерина Сафарікова.

Економічні аналітики кажуть про золотий вік чеської економіки, й не тому, що вона на значному підйомі, а тому, що вона не в такому критичному

стані, як Греція. Вони також зазначають, що хоча ціни знизилися, зарплати залишилися на тому ж рівні [1].

Уродженець Словаччини Бабіш під час передвиборної боротьби показав себе євроскептиком, противником довгострокового поглиблення інтеграції в рамках ЄС та різким критиком курсу канцлерки Німеччини Ангели Меркель у питанні політики щодо біженців. Хоч Чехія ще 2015 року зобов'язалися прийняти 1500 шукачів притулку, як уряд, так і опозиція й досі виступають проти розподілу біженців між країнами-членами ЄС за квотами. Бабіш обіцяв і надалі провадити жорстку прикордонну політику, щоб обмежити потік біженців у Чехію[1].

Новий склад парламенту та уряду Чехії здатен загальмувати євроінтеграцію України, з одного боку, а з іншого – поставити перед Євросоюзом питання щодо зняття або принаймні пом'якшення санкцій, накладених на Росію. На цьому наголошує політолог і публіцист Андрій Коваленко. У своїй публікації на інформаційному ресурсі Derou.ua він нагадує, що у перевиборчій кампанії Бабіш використовував антимігрантську риторику і пропонував зняти санкції з Росії, оскільки через санкції чеські компанії «втрачають гроші» [1].

Критика переможців чеських виборів на адресу Євросоюзу, як і заяви про небезпеку для чеського бізнесу санкцій, які ЄС наклав на Росію, – це ніщо інше, як політична риторика для збору голосів чеських виборців. Тож Росії зарано радіти перемозі партій право-популістського спрямування на виборах у Чехії, оскільки чеська економіка «зав'язана» на ринок і торгівлю всередині Євросоюзу. Таку думку в інтерв'ю для Радіо Свобода висловила політичний аналітик міжнародного центру Continental European Union Club Ольга Курносова. Для України ж головний ризик – це загальмування політичних контактів з Чехією та зменшення підтримки з боку Праги [7].

Словаччина

Після перемоги Бабіша на виборах у Чехії Словаччина залишилась єдиною країною Вишеградської четвірки з соціал-демократами при владі.

Попри це й тут теж дедалі гучніше лунають національно-консервативні нотки. Приміром, прем'єр-міністр Роберт Фіцо постійно наголошує, що є взаємозв'язок між тероризмом, відповідальність на який він огульно покладає на біженців-мусульман, та неконтрольованою міграцією. Під останнім явищем він розуміє рух біженців 2015 року. Утім, на відміну від Угорщини, Словаччина не була частиною так званого "балканського маршруту", яким у різні країни Європи потрапляли біженці у сумнозвісний рік [8].

У Словаччині майже не спостерігаються міграційні процеси. Кількість мігрантів становить не більше одного відсотка від загальної кількості жителів країни. Тих біженців, котрі якимось чином опинилися в цій східноєвропейській країні, переводять у тимчасові табори, де ставлення до них мало чим відрізняється від ставлення до злочинців.

Водночас, щоб уникнути скандалу з Брюсселем, Братислава продемонструвала гнучкість та готовність приймати біженців-мусульман із Сирії. Цьому передували довгі нарікання через рішення Європейського Суду щодо зобов'язань із розподілу біженців. У відповідь на це ліберальна та правопопулістська опозиція звинуватила керівника уряду Фіцо в недостатньому спротиві політиці прийому біженців [8].

Словацькі експерти наголошують, що ілюзія багатства, яку матиме населення після приєднання до ЄС, поступово розвіюється в країні.

Зараз Словаччина має найнижчий рівень явки на вибори серед країн ЄС. Дещо позитивним знаком є те, що радикальні партії не перемагають на словацьких виборах.

Про те, що кожна з країн думає про власні валютні інтереси, дуже добре сказав Мирослав Влачовський, голова EU Communication Strategy Unit, MFASR: «Словаччина не відкидає співпрацю в рамках Вишеграда. У 1990-х Вишеградська група дуже допомогла нашій економіці. Проте слід завжди пам'ятати, що Словаччина перебуває в кардинально іншій ситуації, на відміну від інших чотирьох країн-членів, тому що ми є частиною Єврозони.

Поляки думають про злоті, чехи — про крони, угорці — про форинти, а Словаччина думає про євро» [7].

Для порівняння, середня заробітна плата в Словаччині є нижчою, ніж у Німеччині, а пенсії — на такому ж рівні, як і в Греції. Останнім часом можна почути про так званого словацького економічного тигра, як його називають у державі, адже після вступу до ЄС країна отримала широкий доступ до глобальних ринків.

Словацькі економічні експерти стверджують, що макроекономіка Словаччини зараз — на хорошому рівні, й у порівнянні з іншими країнами Вишеградської групи вона є регіональним лідером за рівнем ВВП і доступом до глобальних ринків, проте міні-рівень не є таким високим. І хоча рівень безробіття значно впав, заробітні плати словаків усе одно не такі високі, як хотіло б населення. У словаків навіть існує таке поняття, як «невиправдані сподівання», після вступу до ЄС[4].

2 вересня 2014 року розпочалися перші поставки газу із Європи до України через територію Словаччини [6].

У церемонії відкриття газопроводу "Вояни-Ужгород", транспортної перемички, яка дозволить здійснювати постачання газу у реверсному режимі із заходу на схід, взяли участь український та словацький прем'єри Арсеній Яценюк та Роберт Фіцо.

Президент України Петро Порошенко під час зустрічі на саміті Східного партнерства 24 листопада ц.р. обговорив із прем'єр-міністром Словаччини Робертом Фіцо намір продовжити транспортування газу зі Словаччини до України. Сторони підкреслили свій намір посилювати економічну складову двосторонньої співпраці, зокрема продовжити транспортування газу через Словаччину до України. У цьому зв'язку було відзначено важливість відновлення діяльності міжурядової змішаної комісії з економічного, промислового і науково-технічного співробітництва, чергове засідання якої заплановано на першу половину 2018 року. Обговорювалася також взаємодія у

сфері енергетичної безпеки. Співрозмовники також обговорили розвиток транскордонного співробітництва [8].

Угорщина

Згідно з останніми проведеними опитуваннями, наступні вибори в Угорщині весною 2018 року кардинально не змінять політичний клімат у державі та не позбавлять країну від домінування партії Віктора Орбана — Fidesz. Нові молоді та перспективні партії Угорщини не можуть створити потужну опозицію правлячій партії, тому що не хочуть об'єднуватися [8].

Друге за популярністю місце в Угорщині посідає проросійська популістська партія Jobbik, або Рух за Угорщину, якій неодноразово закидали прояви ксенофобії та антисемітизму.

Ворогом же №1 для правлячої партії став американський фінансист та інвестор угорського походження – Джордж Сорос, якого прем'єр Віктор Орбан публічно звинувачує в секретному плані дестабілізації Угорщини через підтримку тих невеликих ліберальних сил, які існують в країні.

Плакати з обличчям американського філантропа, які можна зустріти через кожні два метри в Будапешті, яскраво демонструють, кого угорська влада намагається звинуватити в усіх проблемах [8].

Дуже багато опозиційних угорських медіа порівнюють режим Орбана з режимом Ердогана. Скажімо, журналіст угорського видання 444. hu, Петер Магуарі, характеризує те, що зараз відбувається в Угорщині, як ситуацію, приблизно таку ж, як у Туреччині 10 років тому. Тобто це не диктатура, але й не демократія.

Медіа розповідають про два шляхи для Віктора Орбана: або припинити масову пропаганду в країні та рухатися у напрямі ЄС, як це зробила Словаччина, або залишити державу на периферії задля задоволення власних амбіцій[7].

Після вступу до ЄС і приходу іноземних інвестицій угорська економіка значно зміцнила свої позиції. Проте, за словами експертів, через неправильні дії політиків зараз вона не є такою успішною, як польська та чеська [3].

Позиція Орбана неабияк дратує Брюссель. Нещодавно Європейський Суд зобов'язав Словаччину та Угорщину до прийому біженців, а тим часом угорський парламент і надалі ухвалює пакети законів, мета яких – обмежити приплив біженців до країни. Підходящим символом політики ізоляціонізму Орбана стала й прикордонна стіна завдовжки 175 кілометрів, котру спорудили на кордоні країни з Сербією та Хорватією. За цей прикордонний мур Будапешт навіть виставив рахунок Брюсселю на суму 400 мільйонів євро, щоб перекласти на ЄС кошти на спорудження [7].

На додачу керівник угорського уряду, на відміну від глав держав та урядів інших членів Вишеградської четвірки, орієнтується на Москву. Одним з прикладів тісної співпраці з Москвою стала згода російського президента Володимира Путіна на виділення мільярдного кредиту Угорщині, котрий піде на спорудження "Росатомом" енергоблоків для угорської АЕС "Пакш-2". Це ставить Угорщину в багаторічну залежність від Москви [3].

Корінь проблеми відносин України та Угорщини криється в скандальному українському законі "Про освіту". 5 вересня Верховна Рада прийняла реформу освіти, основою якої є закон "Про освіту". 25 вересня Петро Порошенко підписав відповідний закон. 28 вересня документ набув чинності.

У свою чергу Угорщина різко розкритикувала новий мовний закон, який нібито порушує права угорської нацменшини в Україні [2].

Уряд Угорщини не може підтримати євроатлантичні зусилля України до скасування закону про освіту. Про це заявив міністр закордонних справ Угорщини Пейтер Сийярто під час саміту в Брюсселі, передає "Радіо Свобода". "Ми не можемо цього зробити і підтримати євроатлантичні зусилля, адже Київ знехтував правами нацменшин і грубо порушив угоду про асоціацію між ЄС і Україною, що набула чинності на початку вересня", – сказав Сийярто [3].

Якщо для України важливо інтегруватися в структури ЄС і НАТО, вона повинна виконати свої міжнародні зобов'язання, і відкликати, на думку

міністра, "дискримінаційний" щодо нацменшин України закон про освіту. Тільки в цьому випадку Україна знову може розраховувати на повноцінну підтримку Угорщини, стверджує Сийярто. Він зазначив, що Угорщина "не принесе в жертву закарпатських угорців на вівтар світової політики" [3].

Польща

Польський уряд дотримується безкомпромісної позиції й відхиляє загальноєвропейську політику щодо біженців. І це попри відкриття Європейською Комісією справи проти Угорщини, Чехії та й самої Польщі [8].

Урядовцям у Варшаві краще рахуватися із санкціями з боку Брюсселя, ніж піти на прийом біженців. На відміну від Угорщини, в Польщі серед сил правого табору немає жодної, що могла б хоч якось помірятися силами з правлячою партією "Право і справедливість" Ярослава Качинського. Сама ця партія обґрунтовує свою непоступливу антимиграційну політику тим, що такою рішучою позицією вона веде боротьбу за збереження польської та християнської ідентичності [8].

Під час дискусій щодо обов'язкових для всіх країн-членів ЄС квот на розподіл біженців Польща аргументувала свою позицію й тим, що шукачі притулку й так не залишатимуться в Польщі, а мандруватимуть далі - в західні країни ЄС. У відповідь на оголошену урядом країни згоду прийняти дві тисячі біженців із регіонів, де вирує війна, групи націоналістів провели акції протесту ксенофобського характеру. Це тоді, коли частка іноземців у Польщі - взагалі мізерна: близько 0,3 відсотка населення [8].

Та незначна кількість біженців, котрим якимось дивом вдається потрапити та залишитися у Польщі, опиняється у центрах прийому шукачів притулку. Як правило, під такі центри переробили колишні табори відпочинку, впадковані з доби комунізму. Більшість із них розташовані за межами міст. Так само переважна більшість шукачів притулку походить із країн колишнього СРСР. За першу половину 2017 року кількість заяв на отримання статусу шукача притулку становила в Польщі майже 4200. З них

половина – з Росії, точніше кажучи з Чеченської Республіки. Крім того, статус біженця надали 273 шукачам притулку з Сирії, Єгипту та Іраку [7].

Після Революції гідності в Україні у 2014 році і приходу у 2015 році до влади в Польщі консервативної партії "Право і справедливість" представники двох країн обмінюються публічними висловлюваннями про спірні моменти спільної історії і про те, як їх оцінка впливає на сьогоденні відносини між державами [5].

20 жовтня 2016 року польський Сейм і Верховна Рада України ухвалили спільну Декларацію пам'яті та солідарності, яка мала покласти край історичним суперечкам. Декларація, підтримана Сеймом, майже ідентична з документом, за який того ж дня проголосувала Верховна Рада, проте з неї прибрали згадку про боротьбу українських сил "антинацистського опору".

Зокрема, в українському варіанті йдеться про "боротьбу польських та українських національних сил антикомуністичного та антинацистського опору, які створили моральну основу для повернення незалежності наших держав". У польському згадують тільки антикомуністичний опір [5].

У травні Український інститут національної пам'яті підсумував усі випадки вандалізму з обох сторін. За даними істориків, протягом трьох років у Польщі зруйновано або пошкоджено 15 українських пам'ятників: три – повністю знищено, пошкоджено п'ять, сім – розфарбовано, жодного пам'ятника не відновлено. За цей самий період в Україні вандали пошкодили чотири польські пам'ятники, усі відновлено коштом української сторони [5].

8 листопада 2017 року Порошенко ініціював проведення надзвичайного засідання консультаційного комітету президентів України та Польщі. В офіційному повідомленні прес-секретаря глави держави йдеться, що комітет скликається "з метою запобігання подальшій ескалації напруженості між країнами" [4].

Консультаційний комітет є дорадчим органом, який очолюють зовнішньополітичні радники президентів України та Польщі. Він покликаний

сприяти реалізації домовленостей між главами двох держав, спрямованих на поглиблення дружніх відносин [5].

Засідання комітету відбулося 17 листопада 2017 року у Кракові. У зустрічі взяли участь заступник глави Адміністрації Президента України Костянтин Єлісеєв та керівник офісу президента Польщі Кшиштоф Щерський.

За підсумками переговорів сторони дійшли згоди зняти мораторій на проведення пошуково-ексгумаційних робіт в Україні та спільне їх відновлення, Єлісеєв та Щерський "погодилися з важливістю" продовження роботи двосторонньої міжурядової комісії із захисту та повернення культурних цінностей. В адміністрації Дуди заявили, що вітають скасування мораторію на проведення ексгумації поляків в Україні[5].

Отже, Польща відрізняється від інших лише в одному аспекті: Варшава вороже ставиться до президента Росії Володимира Путіна, якого голова правлячої партії «Право і справедливість» Ярослав Качинський звинувачує в смерті свого брата Леха та інших членів польської еліти, які загинули в авіакатастрофі під Смоленськом. Але при цьому під керівництвом Качинського польський уряд прагнув створити систему контролю правосуддя і ЗМІ, весь час атакуючи ліберальні інститути і демонструючи, що небажаний вплив ЄС слід ігнорувати.

Угорщина на чолі з авторитарним Віктором Орбаном поєднує в собі антагонізм до ЄС, тісні відносини з російським президентом і параною, викликану гучною кампанією проти Джорджа Сороса. Мільярдер фінансував багато з інститутів і політиків в пострадянській Угорщині, включно з самим Орбаном. Найбільший внесок Сороса – Центральноєвропейський університет в Угорщині – зараз знаходиться під загрозою закриття.

Цілком зрозуміло, що Вишеградська група повністю залежить від тих політичних та економічних умов, в яких перебуває кожна з країн-учасниць та які керуються державними інтересами залежно від цих ситуацій.

Загалом більшість аналітиків сходяться на думці, що група й надалі існуватиме, але після зникнення тих аспектів, які об'єднували країни на

початку, та виникнення конфліктів різних державних інтересів, рівень непорозумінь лише зростатиме.

На додачу до усього, ті проблеми, з яким стикнувся ЄС у співпраці з країнами Східної Європи, та міжусобиці у самих цих країнах лише додають Західній Європі впевненості у неможливості подальшого розширення ЄС у найближчому майбутньому. Принаймні доти, доки не буде знайдено механізм налагодженої співпраці з тими, хто вже встиг опинитися в ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдана Костюк «Парламентські вибори у Чехії: український вимір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28811278.html>

2. Порошенко в ПАРЕ захистив український закон "Про освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/politics/laws/poroshenko-v-pase-zashchitil-ukrainskiy-zakon-ob-obrazovanii-1063103.html>

3. Угорщина не буде підтримувати євроатлантичні зусилля України до скасування закону про освіту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/vengriya-ne-budet-podderzivat-evroatlanteskie-usiliya-ukrainy-do-otmeny-zakona-ob-obrazovanii-1093191.html>

4. Месежніков Г. Вишеград і Україна: особливості національних підходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/10/6/7026545/>

5. Шаройко Павло. Польща й Україна. Історія конфліктів після Майдану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/publications/-polshcha-i-ukrajina-istorija-konfliktiv-pislja-majdanu-218087.html>

6. Шаройко Павло. Порошенко і Фіцо домовилися продовжити транспортування газу зі Словаччини до України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-poroshenko-i-fitso>

domovilisja-prodovzhiti-transportuvannja-gazu-zi-slovachchini-v-ukrajinu-218911.html

7. <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/vyshegradska-grupa-toksychnyy-brend>

8. <http://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%84-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2-%D1%83-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96/a-41090948>

REFERENCES

1. Bogdana, K. Parlamentski vybory u Chehiyi: ukraïnskiy vymir [*Parliamentary elections in the Czech Republic: Ukrainian dimension*]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/28811278.html>

2. Poroshenko v PARE zahystyv ukraïnskiy zakon "Pro osvitu" [*Poroshenko in PACE defended Ukrainian law "On Education"*]. Retrieved from: <https://ukr.segodnya.ua/politics/laws/poroshenko-v-pase-zashchitil-ukraïnskiy-zakon-ob-obrazovanii-1063103.html>

3. Ugorschyna ne bude pidtrymuvaty evroatlantychni zusillya Ukrainy do skasuvannya zakonu pro osvitu [*Hungary will not support the Euro-Atlantic efforts of Ukraine before the abolition of the law on education*]. Retrieved from: <https://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/vengriya-ne-budet-podderzhivat-evroatlanteskie-usiliya-ukrainy-do-otmeny-zakona-ob-obrazovanii-1093191.html>

4. Mesezhnikov, G. Vishegrad i Ukraina: osoblyvosti natsionalnyh pidhodiv [*Visegrad and Ukraine: peculiarities of national approaches*]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/10/6/7026545/>

5. Sharoyko, P. Polska i Ukraina. Istoriya konfliktiv pislya Maydanu [*Poland and Ukraine. The history of conflicts after the Maidan*]. Retrieved from: <http://gordonua.com/ukr/publications/-polshcha-i-ukrajina-istorija-konfliktiv-pislja-majdanu-218087.html>

6. Sharoyko, P. Poroshenko i Fitso domovylysyia prodovzhyty transportuvannya gazu zi Slovachchyny do Ukrainy. [*Poroshenko and Fico agreed to continue transporting gas from Slovakia to Ukraine*]. Retrieved from: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-poroshenko-i-fitso-domovilisja-prodovzhiti-transportuvannja-gazu-zi-slovachchini-v-ukrajinu-218911.html>

7. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/vyshegradska-grupa-toksychnyy-brend>

8. Retrieved from: <http://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%80%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%84-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2-%D1%83-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96/a-41090948>